

אזעקה באמצע תפילת עמידה

סגן, הרב עומר כלאף – רב בא"ח גולני

א. הקדמה

ב. סמיכה על הנס לכמה רגעים

ג. עקירה ממקום התפילה בזמן סכנה

ד. הגדרת הפסק בתפילה

ה. חזרה לתפילה לאחר אזעקה

ו. הגדרת זמן 'כדי לגמור את כולה'

ז. סיכום

א. הקדמה

במהלך תפילת עמידה נשמעו אזעקות ברחבי הבסיס, החיילים התלבטו אם אפשר לסיים מהר את תפילת העמידה ולסמוך על כמה רגעים שלא יקרה כלום כדי לסיים את התפילה כתיקונה או שיש להפסיק מיד את התפילה?

כאשר נגמרו האזעקות התלבטו החיילים האם אפשר לחזור מהר לבית כנסת מיד כדי שלא יהיה הפסק ארוך מדי ולסמוך על כך שלא ייקרה כלום, או שמא צריכים להמתין 10 דקות מחשש לשברי יירוט?

עוד התלבטו החיילים, מאחר ושהו במקלט במשך 10 דקות, האם צריכים לחזור לאותו מקום בתפילה שהפסיקו או שצריכים להתחיל את תפילת העמידה מהתחלה?

יש לשים לב ששאלות אלו הינן שאלות מהותיות, האם אפשר לסמוך על נס של כמה רגעים ולומר: "לא יקרה כלום", בפרט שמתרגלים למציאות של אזעקות, ושבחלק ניכר מהאזעקות לא נופל טיל או שברי יירוט באותו מקום בו נמצאים.

ב. סמיכה על הנס לכמה רגעים

נתחיל לבאר כאשר יש אזעקה באמצע התפילה, האם מותר להתעכב כמה רגעים בתפילה כדי לסיימה מהר ואחר כך לרוץ למרחב מוגן:

במסכת שבת! אמרו:

"לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה לומר שעושיין לו נס, שמא אין עושיין לו נס ואם עושיין לו נס, מנכין לו מזכיותיו".

דין זה הובא גם במסכת תענית², ושם מסופר כי מטעם זה רב ושמואל סרכו לעבור מתחת לכותל רעוע שהיה בנהרדעא, וכך פסק הרמב"ם³:

"אסור לאדם לעבור תחת קיר נטוי או על גשר רעוע או להיכנס לחורבה, וכן כל כיוצא באלו משאר הסכנות אסור לעמוד במקומן".

ועוד מבואר במסכת פסחים⁴ שאפילו שלוחי מצווה הנמצאים במקום סכנה אין סומכים על הנס:

"והאמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינן ניזוקין! היכא דשכיח היזיקא שאני שנאמר (שמואל א' טז, ב) ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני ויאמר ה' עגלת בקר תקח בידך וגו'".

הגמרא מוכיחה משמואל שאע"פ שהלך למשוח את דוד למלך בשליחותו של הקב"ה, היות והיתה זו שליחות שסיכנה את חייו בסכנה ברורה, לא רצה לסמוך על הנס בלבד⁵.

ובגמרא ברכות⁶ מובא לגבי מה שאמרו במשנה לגבי מלך ישראל שלא פוסק בתפילה: "אמר רב יוסף לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי עכו"ם פוסק, מיתיבי המתפלל וראה אנס בא כנגדו ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק אלא מקצר ועולה! לא קשיא הא דאפשר לקצר (יקצר ואם לאו פוסק)".

מבואר שאצל מלך עכו"ם פוסק בתפילה, משום שאי אפשר לקצר משום שמכניס עצמו למקום סכנה ודאית, וה"ה בנידון דידן בשעת אזעקה הוי סכנה ודאית שהרי אי אפשר לדעת אם יפול ומתי יפול.

ולגבי מה שאמרו בהמשך הגמרא שם בשבח על אותו חסיד שהתפלל והגיע שר ולא הפסיק להתפלל וע"י כך הכניס את עצמו למקום סכנה, כתב על כך הצ"ח:

"ולכאורה תמוה הוא על החסיד הזה, איך סמך עצמו על הנס והכניס עצמו בסכנה וכו'... ולענד"נ כיון שראה החסיד שהשר הקדים לו שלום כבר ידע

2 דף כ ע"ב.

3 הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק יב הלכה ה.

4 דף ח ע"א.

5 ועיין ברד"ק (שם) שהרחיב ששמואל לא רצה לסמוך על הנס מפני שכל מלחמותיהם של גדולי ישראל לא סמכו בלבד על הנס אלא עשו השתדלות כמנהגו של עולם והנס היה חל עליהם.

6 דף לב ע"ב.

שיש בשר הזה מדת ענוה, ולכך בטח בו שלא ימהר להרגו עד שישמע טענתו ובטח באמתלא זו שאמר לו אחר כך".

הרמב"ם⁷ פסק:

"הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וכל העובר עליהן ואמר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד על כך, מכין אותו מכת מרדות".

דברים אלו הובאו להלכה בשו"ע⁸, והוסיף הרמ"א:

"יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור".

ומסיים: "ושומר נפשו ירחק מהם, ואסור לסמוך על הנס, או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה". מהאמור לעיל עולה שאין לאדם להכניס את עצמו אפילו לספק סכנת נפשות, ואזעקה דינה כספק סכנת נפשות, שהרי אין לדעת אם ייפול טיל או מתי ייפול, ולכן אסור לאדם להכניס את עצמו לספק סכנה, ועל כן אפילו אם נמצא לקראת סוף התפילה אין לשהות למה רגעים ויש להפסיק מיד את התפילה.

והוא הדין לאחר סיום האזעקה, יש לשהות במרחב מוגן 10 דקות עד נפילת שברי היירוט, דהוי ספק פיקוח נפש, שהרי בנפילתם עלולים להרוג, ולכן אין לסמוך על נס שלא יפגעו במי שיוצא מהמרחב מוגן.

ג. עקירה ממקום התפילה בזמן סכנה

במשנה במסכת ברכות⁹:

"אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק".

ולכאורה קשה, הרי מלך שואל בשלומו ונחש כרוך על עקבו הוי סכנה, וכיצד אומרת המשנה שאפשר לסמוך על הנס ולא להפסיק בתפילה.

מבאר הגמרא¹⁰ לגבי מלך:

"אמר רב יוסף לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי עכו"ם פוסק".

דהיינו שיש פיקוח נפש אכן צריך להפסיק.

7 שם, פרק יא הלכה ה.

8 יו"ד סימן קטז.

9 דף ל ע"ב.

10 שם דף לב ע"ב.

וכן מבארת הגמרא¹¹ לגבי נחש:

"אמר רב ששת: לא שנו אלא נחש אבל עקרב – פוסק".

הטעם שלא פוסק בעקרב, הסביר רש"י¹²: "לפי שהעקרב מסוכן לעקוץ יותר משנחשך מוכן לישוך". כלומר, אם אדם לא מתגרה בנחש, אזי הנחש אינו עשוי לנשוך. לעומת עקרב שאף שלא מתגרים בו, עשוי לנשוך ולכן יש להפסיק.

התוספות¹³ על פי הירושלמי כתבו:

"בירושלמי קאמר דאם היה נחש מרתיע לבא כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס מתכוין להזיקו".

מבואר שאכן כאשר הנחש "מרתיע כנגדו" וברור שהוא מתכוון להזיקו – אף בנחש שעליו להפסיק. הרמב"ם כתב¹⁴:

"אין המתפלל מפסיק תפלתו אלא מפני סכנת נפשות בלבד. ואפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו. אבל פוסק הוא למלך עובד כוכבים שמא יהרגנו.

היה עומד בתפלה וראה מלך עובדי כוכבים או אנס בא כנגדו, יקצר, ואם אינו יכול יפסיק. וכן אם ראה נחשים ועקרבים באים כנגדו, אם הגיעו אליו והיה דרכן באותן המקומות שהן ממיתין, פוסק ובורח, ואם לא היה דרכן להמית אינו פוסק".

מבואר מדבריו שאין חילוק בין נחש לעקרב, אלא החילוק הוא שאם הוא נמצא במקום שדרך הנחשים והעקרבים להמית – פוסק, ואם לאו אינו פוסק. כלומר, אין להפסיק אלא מפני סכנת נפשות בלבד (ומשמע שאם החשש הוא לנזק שאינו של נפשות, אין לו להפסיק). השו"ע¹⁵ פסק:

"ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק (רמ"א: אבל יכול לילך למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו), אבל עקרב פוסק לפי שהוא מועד יותר להזיק ונחש נמי אם ראה שהוא כעוס ומוכן להזיק פוסק".

11 שם דף לג ע"א.

12 ד"ה 'אבל עקרב פוסק'.

13 שם, ד"ה 'אבל'.

14 הלכות תפילה פרק ו הלכה ט.

15 אורח חיים סימן קד סעיף ג.

מכאן מבואר שבכל מקום שיש סכנה של היזק באדם יש להפסיק בתפילה, ומה שאמרו בנחש כורך על עקבו לא יפסיק – מדובר בנחש שלא עשוי להזיקו אבל בעשוי להזיקו מפסיק¹⁶.

ד. הגדרת הפסק בתפילה

נחלקו האחרונים מה נחשב הפסק בתפילה שהתירו במקום סכנה, האם דווקא דיבור אבל הליכה לא נחשבת כהפסק ומותרת בכל מקרה שיש צורך, או שאפילו הליכה ממקום למקום נחשבת הפסק ודווקא במקום סכנה התירו?

כתב הבאור הלכה¹⁷:

"עיינ במ"ב שפירשנו דהוא בדבור. והנה כ"ז פירשתי לפי מה דפרשו מפרשי השו"ע שהם פרשוהו לפי מה דמשמע מפשטיה דהג"ה שכתב דיכול לילך וכו' אבל עי"ז הפירוש הקשו הבעלי תריסין [הם הט"ז וכמה מפרשים] דהמחבר סותר את עצמו שכתב בס"ב דבענין אחר אין לו לצאת ממקומו משמע דהליכה ג"כ מקרי הפסק.

והמ"א יישב קושיא זאת דשם מקרי שלא לצורך אף דהיה קצת ג"כ לצורך מצוה דהיינו לצורך כריעות והשתחויות באמצע התפלה וכו'.

ונראה דיש לנהוג כמו שהעתקתי במ"ב סק"י דבמקום שיש צורך גדול יש לסמוך על המקילים דהליכה לא חשיב הפסק כי כן הסכימו כמה אחרונים.

ביאור העניין הוא כך, הט"ז כתב שהשו"ע סותר את עצמו, שהרי השו"ע¹⁸ כתב: "היה מתפלל בדרך ובאה בהמה או קרון כנגדו יטה מן הדרך ולא יפסיק אבל בענין אחר אין לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו אלא אם כן הוא בתחנונים שלאחר התפלה" – משמע שבמצב סכנה (כגון קרון או בהמה שבאים מולו) מותר לאדם ללכת ממקום למקום אבל הליכה לכל צורך אחר הוי הפסק ואסורה, אך מאידך הב"י הביא בשם רבינו יונה: "שלא מציינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום עכ"ל" – דהיינו שהליכה לא נחשבת הפסק, ויותר מכך הרמ"א כאן פסק כמותו (ולא כחולק על השו"ע). ונשאר בצ"ע.

אך המגן אברהם¹⁹ יישב – שדווקא הליכה שלא לצורך הוי הפסק (וזה כוונת השו"ע בסעיף ב') לעומת הליכה שהיא לצורך לא נחשבת הפסק ומותרת, כגון לצורך מצווה.

16 באור הלכה שם ד"ה זאפילו.

17 שם, ד"ה לא יפסיק.

18 סימן קד סעיף ב.

19 ס"ק ג.

והבאור הלכה הכריע שדווקא במקום צורך גדול, יש לסמוך על רבינו יונה שהליכה לא נחשב הפסק.

לפיכך כתב במשנ"ב²⁰ בשם החיי אדם²¹ שהעומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפלה מותר לילך ממקומו למקום מיוחד ולעייין שם בספר. לפי זה מבואר שבמקום צורך גדול התירו ללכת ממקום למקום באמצע התפילה, ולפיכך יכול להמשיך את תפילתו במקלט (במקרה שמסוגל להתרכז שם), משום שההליכה לא מהווה הפסק בתפילה.

וכן הוא הדין אם יש טירדה שמפריעה לחייל להתפלל באותו מקום – יכול לעקור את רגליו ולהתפלל במקום אחר.

ה. חזרה לתפילה לאחר האזעקה

במקרה שהחיילים שהו זמן מסוים במקלט, יש לברר להיכן צריכים לחזור בתפילה, האם לראש התפילה או לברכה שבה פסקו להתפלל.

כתבו התוספות²² מהיכן חוזר לאחר שהפסיק:

"ומיהו לא מצינו אם פסק שיחזור לראש מדלא קאמר: 'ואם פסק שיחזור לראש' – אבל לתחלת ברכה מיהא יחזור, ואם הוא בג' ראשונות או בג' אחרונות חוזר לתחלת הג' באבות בראשונות ובעבודה באחרונות, כדאמרינן לקמן בפרקין (לד.)."

מבואר מהתוספות שהמפסיק בתפילה מפני ספק פיקוח נפש אינו צריך לחזור לראש התפילה אלא חוזר לראש הברכה, ואם הוא בג' ראשונות (שהן נחשבות כברכה אחת) – חוזר לראש התפילה, ואם הפסיק בג' אחרונות – חוזר ל"רצה".

אך הרשב"א²³ חלק על פירוש התוספות שכתבו שחוזר לראש הברכה בכל אופן:

"והיכא שפסק מפני העקרב או מפני המלך ממלכי האומות, כשהוא חוזר – אם שהה כדי לגמור את כולה נראה שהוא חוזר לראש לפי מה שפסק הרב אלפסי בפרק מי שמתו. אבל לפי מה שכתב הראב"ד ז"ל דבתפלה נמי אינו חוזר לראש אלא בגברא רחויא כההיא דמים שותתין לו על ברכיו דפרק מי

20 ס"ק ב.

21 כלל כה, ס"ט.

22 ברכות לג ע"א ד"ה 'אבל'.

23 שם, ד"ה 'אמר רב יוסף'.

שמתו, הכי נמי כיון דלאו גברא דחויא הוא אינו חוזר אלא למקום שפסק כן נראה לי וכו'. ותמהני על התוספות שכתבו שחוזר לראש הברכה".

מבואר מדבריו ז"ל ע"פ הרי"ף, שדווקא שלא שהה כדי לגמור את כולה (ולקמן יתבאר מהו "לגמור את כולה") חוזר לראש הברכה, אך אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש התפילה.

אך לדעת הראב"ד ז"ל חוזר למקום שפסק בתפילה (אפילו באמצע הברכה), אלא אם כן מדובר "בגברא דחויא" שאז חוזר לראש התפילה, דהיינו באדם שהתאפק ושתתו לו המי רגלים על רגליו, כיוון שהתפלל שלא ברשות - דווקא אז חוזר לראש התפילה אבל כשהתפלל ברשות ונאנס מחמת דבר אחר (כגון אזעקה) חוזר למקום שפסק בתפילה, וכן דעת הרשב"א.

וכתב הבית יוסף²⁴ שכבר נתבאר בסימן ס"ה (לגבי הפסק בקריאת שמע וה"ה לתפילה), שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, אפילו מחמת אונס אחר, וכדעת התוספות, והרי"ף, וכ"פ בשו"ע, וזה לשונו:

"בכל מקום שפוסק, אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ואם לאו חוזר לתחילת הברכה שפסק בה, ואם פסק בשלוש ראשונות חוזר לראש ואם באחרונות חוזר לרצה".

מבואר שחייל שיצא באמצע התפילה מחמת אזעקה אם הפסיק ושהה במרחב מוגן "כדי לגמור את כולה" - צריך לחזור לראש התפילה, ואם שהה פחות מכך חוזר לתחילת הברכה שבה פסק, ואם פסק בג' ראשונות חוזר לחזור, ואם פסק בג' אחרונות חוזר לרצה.

1. הגדרת זמן 'כדי לגמור את כולה'

ויש לבאר מהו שיעור "כדי לגמור את כולה", האם משערים את הזמן באדם עצמו שמתפלל או בזמן שבדרך כלל העולם מתפלל:

כתב הרשב"א²⁵:

"דהא דאמרינן (ברכות כג.) שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש, איתמר בירושלמי (ברכות פ"ב ה"א) 'בקורא משערין או בכל אדם משערין', ואסיקו דבקורא משערין".

24 סימן קד סעיף ה.

25 ברכות יג ע"א ד"ה 'מתני'.

אך הרא"ה בספר פקודת הלויים כתב שאין לשער בכל אדם ואדם, אלא משערים באדם בינוני, כמה הוא הממוצע של משך זמן התפלה אצלו. השו"ע²⁶ פסק כדברי הירושלמי והרשב"א שמשערים בכל אדם ואדם בפני עצמו. לפיכך אם הייתה ההפסקה במהלך התפילה יותר מזמן שאותו אדם שרגיל להתפלל (בערך יותר מ-6 דקות, שזהו הזמן הממוצע לאדם) כשחוזר להתפלל יש לחזור לראש התפילה, ואם פחות מכך יחזור לראש הברכה וכנ"ל.

ז. סיכום

אזעקה דינה כספק פיקוח נפש, לפיכך אין לשהות אפילו רגע אחד, ועל זה אמרו בירושלמי²⁷: "הזריז משוכב והנשאל מגונה והשואל הרי זה שופך דמים", ולכן ברגע אזעקה אין לסיים את התפילה אלא מיד להפסיק וללכת למרחב המוגן. ולכתחילה, אם יכולים להמשיך את התפילה במרחב המוגן, כגון שאין שם טרדות או בעיות של צניעות, ימשיכו את תפילתם במרחב מוגן (וכמ"ש המשנ"ב דלא הוי הפסק). אך כשאי אפשר להמשיך את תפילתם במרחב מוגן, ימתינו עד סיום האזעקה ונפילת שברי יירוט, ואין לדבר בזמן הזה בדברים שאינם נחוצים דהוי הפסק, אך לדברים נחוצים למבצעות או עדכון הכוחות כגון דיווחים לרמה ממונה שכולם תקינים או בירור על חיילים שאינם זמינים וכו' מותר לדבר. לאחר שהסתיימה האזעקה והוכרזה הודעת "חזרה לשגרה" – יחזרו להתפלל בבית כנסת וישערו כל חייל לפי הזמן שהוא מתפלל עמידה – אם החייל יודע שהפסיק יותר מזמן זה יחזור לראש התפילה, ואם פחות חוזר לתחילת הברכה. במקרה והחיילים לא יודעים כמה זמן לוקח להם להתפלל יש לשער לפי מנהג רוב העולם להתפלל בין 6-7 דקות לאדם.

26 סימן קד סעיף ו.

27 יומא פרק ח הלכה ה.